

Jordbesiddelse og Jordreform i England.

Af

Henrik Pedersen.

II.

Reformbestræbelser.

Som det i Korthed blev udviklet i den foregaaende Artikel*), forsvandt den engelske Bondestand, the yeomanry-Klasse, næsten helt i Slutningen af det 18de og i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede — som Følge af et Sammenspil af politiske og økonomiske Aarsager. Englands saakaldte frie Forfatningsforhold, der sikrede Godsejerinteresserne en saa dominerende Indflydelse i Lovgivningen, indeholdt i sig selv mere en Fare for end en Beskyttelse af den selvejende, jorddyrkende Samfundsklasse. Den Maade, hvorpaa Landboreformerne gennemførtes, navnlig Udskiftningen, medførte, at mange først og fremmest af Smaabønderne trængtes tilbage og halvvejs blev tvungne til at opgive deres Ejendomme, medens Husmændene samtidig

*) Se Hæfte 4, Side 289 ff.

Jordbesiddelse og Jordreform i England.

Af

Henrik Pedersen.

II.

Reformbestræbelser.

Som det i Korthed blev udviklet i den foregaaende Artikel*), forsvandt den engelske Bondestand, the yeomanry-Klasse, næsten helt i Slutningen af det 18de og i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede — som Følge af et Sammenspil af politiske og økonomiske Aarsager. Englands saakaldte frie Forfatningsforhold, der sikrede Godsejerinteresserne en saa dominerende Indflydelse i Lovgivningen, indeholdt i sig selv mere en Fare for end en Beskyttelse af den selvejende, jorddyrkende Samfundsklasse. Den Maade, hvorpaa Landboreformerne gennemførtes, navnlig Udskiftningen, medførte, at mange først og fremmest af Smaabønderne trængtes tilbage og halvvejs blev tvungne til at opgive deres Ejendomme, medens Husmændene samtidig

*) Se Hæfte 4, Side 289 ff.

mistede de Rettigheder, de hidtil havde nydt som Medlemmer af de gamle Landsbysamfund. Endelig kom den store Krise efter Napoleonskrigenes Slutning. Det Prisfald, som, trods den ved Korntolden indførte Beskyttelse, ikke destomindre indtraf, ramte haardt og pludseligt, og under den Krise, der i disse Aar trykkede Landbruget næsten overalt i Evropa — ogsaa herhjemme som bekendt — forsvandt da praktisk talt de sidste Rester af den selvejende Bondestand i England: de større korndyrkende Bønder, som gennem den lange Periode med stærkt stigende Kornpriser havde klaret sig godt, men som nu blev tvungne bort fra deres Ejendomme. Det var en Periode, hvor der i England var rig Lejlighed til at iagttage Fordelene og Manglerne ved Selvejendommen og Forpagtningssystemet: Forpagterne var Godsejerne interesserede i at holde oppe saa vidt muligt, og Omslaget i Kornprisernes Bevægelse medførte som økonomisk Nødvendighed, at Godsejerne gennem en almindelig Reduktion af Forpagtningsafgifterne kom til at bære deres Del af de Tab, Krisen førte med sig. Bønderne, de selvejende Jordbrugere, var ikke saaledes stillede: de maatte bære Tabene alene, og Følgen var en almindelig Ruin, hvorunder deres Jord i stort Omfang kom paa ny Hænder — uden for Bondestanden.

I.

Den i det foregaaende skildrede Bevægelse af Udviklingen af Jordbesiddelsen og af Bedrifterne, og hvis Hovedtræk var en stigende Koncentration baade med Hensyn til Jordens Fordeling og med Hensyn til

Formen for Udnyttelsen, idet Stordriften gennem hele denne Periode stærkt bredte sig paa Bekostning af Husmandsbruget og Bondegaarden, var ganske vist den sejrende i Tiden. Den udprægede kapitalistiske Retning for Udviklingen var den raadende inden for Landbruget lige saa fuldt som inden for Industrien, og de Røster, der rejste sig mod den Maade, hvorpaa Udskiftningen gennemførtes, med Sammenlægningen af de mange Huse og smaa Bøndersteder til store Forpagtergaarde o. s. v., var for svage til at paavirke den offentlige Mening afgørende for en Landboreform, der indrømmede de sociale Synspunkter en større Plads i Forhold til de rent økonomiske.*)

- *) Et poetisk Udtryk fik denne Stemning eller disse Bestræbelser i Oliver Goldsmiths smukke Digt »Landsbyen, som blev øde« (*The deserted village*), hvorefter Jeppe Aakjær har vist nærværende Forfatter den Velvilje at oversætte følgende til Dansk i Originalens Versemaal:

Min Landsbydrøm bag Lundes Hybenhæk,
 din Dans er endt, din Gøg er jaget væk;
 Voldsmandens Haand omspreder dine Hæs,
 og Ødet mørkner dine Tofters Græs.
 Hvad før var manges, knuges nu af een,
 og Ploven ruster alt omkap med Leen.

Det Land har svigtet sine største Krav,
 der lagde Guld i Hob men Mænd i Grav.
 Lad Lorder blomstre eller gaa fortabt,
 et Pust kan skabe hvem et Pust har skabt;
 men pintes bort din Marv, din Bondestand,
 det Tab forvandt ej du, ej noget Land.

I Retfærd's Mænd ved Statens Rør, der ved,
 at Stormands Held gaar op, men Smaamands ned,
 døm I for os og sig, hvor Grænsen gaar
 imellem glimrende og sunde Kaar.

Ogsaa blandt Tidens økonomiske Forfattere lød nu og da Varselsrøster mod den Retning, den agrariske Udvikling tog, snart svagere snart stærkere radikalt stemt, snart Røster, der krævede beskedne borgerlige Reforme, sociale Reformatore, som de i vore Dages England kendes fra »*Three acres and a cow*«-Typen, snart sociale Reformatore, der stillede Fordringer om grundvæsentlige Ændringer i hele Retsforholdet til Jorden. Dersom man i al Almindelighed ved Jordreformbevægelsen forstaar en Bevægelse, der kræver en radikal Ændring, en Ændring under en eller anden Form i kollektiv Retning, i Retsforholdet mellem Mennesket og Naturfaktoren i Produktionen (ikke tillige i Retsforholdet til Kapitalfaktoren), kan man sige, at Jordreformbevægelsen kom frem i England samtidig med Omvæltningen i Landboforfatningen i den sidste Halvdel af det 18de Aarhundrede.

Det er ejendommeligt, at man blandt dem, der forsvare Smaabønderne og Husmændene mod Gods ejernes Usurpatione under Landboreformernes Gennemførelse, ogsaa træffer Young, som tidligere mere lidenskabeligt end vel nogen anden i Samtiden havde forsvaret de storagrariske Interesser. Da Dr. Price for Aar tilbage havde gjort gældende, at der ved Udskiftningerne burde forbeholdes Jord for de fattige, og at der paa denne burde oprettes Smaabrug som en Form for Erstatning for de gamle, nedarvede Rettigheder, de i saa stort Omfang mistede ved Landsbysamfundenes Opløsning, havde, som anført, Young udtalt sin For-

bauselse over, at Mænd af Fortjeneste kunde leve sig ind i saadanne Fordomme. Den aldrende og gamle Young ser og dommer nu her helt anderledes: efter som den ny Landboforfatnings Konsekvenser udfoldede sig, blev det ham klarere og klarere, at den Ensidighed, hvormed den »agrarske Revolution« gennemførtes, indeholdt alvorlige Skyggesider. Han blev nu en skarp Kritiker af inclosure-Bevægelsen, fordi der i den Maade, hvorpaa den i Almindelighed praktiseredes, gjordes alvorlig Uret mod de Smaa i Samfundet, og han stiller positive Forslag, der indeholder almindelige Grundsætninger for inclosures, som al Tid burde følges, for at Smaafolks overleverede Ret ikke skulde krænkes. Han foreslaar (1801), at overalt hvor der er Tale om Udskiftninger og Indhegninger af større uopdyrkede Græsgange, der skal der i det mindste forbeholdes saa megen Jord til Landsbyernes Husmænd, at der kan holdes en Ko paa Stedet, og denne Jord bør som uafhængelig tilhøre Kommunen eller Sognet, da dette vil være den eneste Maade, hvorpaa Besiddelsen af den kan sikres. Et saadant Hensyn til Husmændenes og Landarbejdernes Interesser, paastod Young, toges ikke, og i nitten af tyve Udskiftninger forurettedes de fattige*), i mange Tilfælde i høj Grad. De kan i mangfoldige Tilfælde med Rette sige: Parlamentet er vel ømtaaleligt over Krænkelser af Ejendomsretten — maaske ja, men det eneste, jeg ved, er, at jeg tidligere holdt en Ko, og at en Parla-

*) Gilbert Slater, der senest har undersøgt disse Spørgsmaal paa ny, hævder, at Arthur Youngs Udtryk »nitten af tyve« ingenlunde er overdrevet. (The English Peasantry and the Enclosure of common Fields S, 128).

mentsakt har frataget mig den. Og han angreb Malthus skarpt, fordi denne, ud fra befolkningspolitiske Hensyn, havde erklæret sig som Modstander af Udlæggelsen af Jordlodder til Arbejderboliger. Det var navnlig under Indflydelse af disse nye Youngske Tanker, at det engelske Board of Agriculture 1801 udsatte en Præmie for den bedste Løsning af den Opgave, at angive Midler og Veje, hvorved der kunde skaffes Husmandslodder tilveje overalt i Riget, og der blev gjort forskellige Tilløb, uden nævneværdigt praktisk Resultat, til Gennemførelsen af Ideer, der langt senere nærmest fik Udtryk i den moderne Allotments-Lovgivning.

Ved Siden af disse beskedne Forsøg paa en borgerlig Reform som Modvægt mod de Misforhold, Ændringen i den fra Middelalderen overleverede Landboforfatning førte med sig, kom der, som allerede antydet, Tanker frem, der nærmere var Udtryk for en revolutionær Reaktion mod hele den Retning, Udviklingen havde taget, Tanker, som mer eller mindre klart fandt Grundaarsagen til Tidens sociale Brøst i Koncentrationen i Jordbesiddelsen og i den Udvikling af Stordriften, som gik Haand i Haand med den. Fælles for disse Forfattere er den naturretlige social-filosofiske Grundopfattelse, at alle Mennesker væsentlig er lige og gode, at Kilden til de sociale Misforhold ligger — ikke i Menneskets Instinkter og Lidenskaber, men i det ydre Milieu, hvori det lever, at der gives en »naturlig« Samfundsordning, som én Gang udfundet og gennemført, vil sikre Menneskelivets harmoniske Bestaaen og Udfoldelse, Tanker, der atter og atter gik igen ind i

det 19de Aarhundredes »utopiske« socialistiske eller kommunistiske Systemer: »Tro at Gud er god, tro at Mennesket er godt, tro at Samfundsordningen er slet, tro at Opgaven er at ændre denne og ikke den menneskelige Natur«, det var den social-filosofiske Grundbetragtning, der nuanceret og modificeret laa bag det 18de Aarhundredes lyse Optimisme og frejdige Tro paa Muligheden af gennem sociale Reformer, eller endog kun en enkelt Reform, at løse de sociale Problemer — det samme social-filosofiske Grundsyn, som i vore Dage ligger bag Georgeismen, der paa saa mange Punkter betegner en Tilbagevenden mod det 18. Aarhundredes Idéer.

I 1775 holdt Thomas Spence i det »filosofiske Samfund« i Newcastle-upon-Tyne et Foredrag, hvori han uden Forbehold forlangte en fuldstændig Reform i Besiddelsesretten til Landets Jord, ikke blot i England forøvrigt, men han fremsætter en saadan Reform som havende almengyldig Berettigelse og at være en almen Nødvendighed eller Forudsætning for retfærdige og menneskelige Samfundstilstande i det hele. Foredraget udkom samme Aar, og Georg Adler hævder, det er det første Skrift i Verdenslitteraturen, hvori Kravet om Jordens »Nationalisering« fremsættes i principiel Form*). Foredraget fik skæbnesvangre Følger for Thomas Spence. I Begyndelsen af det siger han: »Jeg haaber, at De, Hr. Præsident, og den ærede Forsamling er Venner af Sandheden, jeg behøver ikke at nære nogen

*) Under Titlen »Das Gemeineigentum am Boden« findes det optrykt og oversat i Georg Adlers Samling: »Hauptwerke des Sozialismus und der Sozialpolitik«.

Frygt for at vække Anstød, naar jeg nu med Frimodighed vil forsvare Sandhedens Sag*. Dette Haab synes ikke at være gaaet i Opfyldelse. Enten det nu var fordi Samfundets Medlemmer ikke bestod af Filosofer, eller fordi Filosoferne ogsaa i Almindelighed er Mennesker eller endelig af andre Grunde, det er uvist; vist er det derimod, at Foredragsholderen snart efter ekskluderedes af »det filosofiske Samfund«, og hans Liv, der hidtil havde formet sig som en Mands i beskeden Opdrift, blev fra nu af en torfulgt og forhutlet Revolutionærs. I London, hvor han levede Resten af sit Liv, samlede han en troende Skare om sig, som i en Stil, vi vistnok kunde sammenligne f. Ex. med Frelsens Hærs, propagerede for hans Ideer: »*The Spencean Philantropists*«, der ikke blot virkede for Lærerens jordreformatoriske Idéer, men ogsaa i anden Retning drev social Propaganda, og i 1816 indgav en Petition til Parlamentet om almindeligt Forbud mod Maskiner. Thomas Spence døde 1814. I Spidsen for Følget, som fulgte ham til Graven, bares en stor Vægt: Symbolet paa, at det var en Martyr for Retfærdigheden, der her var gaaet bort. — Robert Malthus omtaler *The Spenceans* og søger ved Hjælp af sin Befolkningslov at reducere deres Lærdomme — saavel som alle andre »Lighedssystemer« — in absurdum. Hvis Georg Adler har Ret i det ovenfor anførte, har Thomas Spence sat en ny, vidtrækkende Tanke ind i Verden, og det Problem, han rejste, er som Tiden gik, kommen til at indtage en bestandig betydningsfuldere Plads i Teori som i Praksis; men det er alligevel vanskeligt i ham at se nogen betydelig Tænkter, og han var en lidet afklaret Aand. Han skildres som en retskaffen Mand af livligt

Temperament og en varmtførende Menneskeven, og Adolf Helds Dom over ham: »en lidet dannet og overmaade bornert Agitator«^{*)}), synes ikke at være fuldt retfærdig.

Det er ejendommeligt, at det, der fra først af satte Spences Tanker i Bevægelse, var en Retsstrid, fremkaldt ved en Indhegning, og der er saaledes en nær, man kunde næsten sige en personlig Forbindelse mellem den store Koncentrationsproces i Grundbesiddelsen i England i det 18. Aarh. og Jordreformbevægelsen i dens første Frembrud. Hans Udgangspunkt er det abstrakt naturretlige, at alle Mennesker er lige fra Naturen og har lige Ret til Eksistens. Men med denne Grund sætning for den naturlige Samfundsordning er Privat ejendomsretten til Jord uforenelig, den kræver med Nødvendighed alles lige Adgang til Jorden. Denne maa derfor tilhøre Samfundet som Fællesejendom og ikke enkelte som Privatejendom. Dette gennemføres nærmere hos Spence saaledes, at det er Kommunen, ikke Staten, som skal besidde Jorden som uafhængelig Ejendom, og den lige Adgang til Brug af den sikres derved, at Kommunen simpelt hen udparcellerer den i Lodder, der saa bortforpagtes paa et vist Aaremaal. Forpagtningsafgiften fastsættes gennem offentlige Forpagtningsauktioner. Af den herigennem i Kommunens Kasse indgaaende »Jordrente« anvendes først en Del til Dækning af de offentlige Afgifter til Stat og Kommune, en Del til »andre Udgifter, som Folket finder formaalstjenlige«. Hvad der af de indgaaede Forpagtningssummer bliver tilbage, deles mellem Kommunens

^{*)} Zwei Bücher zur socialen Geschichte Englands S. 111.

Medlemmer. Med Hensyn til Dyrkning og Drift er der hos Thomas Spence ikke Tale om nogen kommunistisk eller kollektiv Organisation af Arbejdet, med den kommunale Fællesret til Jorden bevares den individuelle Drift af den. Smaadrift maa indføres og afløse Stordriften, thi derved skabes Arbejdsmulighed for flere Mennesker, og der frembringes et større Udbytte til Dækning af de første Livsfornødenheder, men ganske vist muligvis ogsaa mindre til fordærveligt Luksusforbrug. Kommunaleje af Jorden i Forbindelse med fri Bortforpagtning af den paa Aaremaal til Udnyttelse i individuelt drevne Smaabrug, saaledes var da det praktiske Forslag til en Jordreform, hvorved Thomas Spence standsede, og med det betegner han saaledes i dobbelt Forstand en Reaktion mod de Tendenser, der var de stærkeste i Udviklingen i hans Tid: en Reaktion saavel mod den stigende Koncentration i Besiddelsesretten til Landets Jord som mod den hensynsløse Nedlæggelse af de mindre og middelstore Bondebrug til store Forpagterfarme. Naar en saadan Jordreform en Gang er gennemført, vil den retfærdige og fornuftige Samfundstilstand, som bliver Følgen af den, været sikret for evig, »Magt og Fordærvelse vil strande ved ethvert Forsøg paa at omstyrte den, og andre Nationer vil fulde af Forbauselse og Forundring følge det givne Eksempel, og Menneskene endelig blive lykkelige paa Jorden og leve som Brødre«. Saa lige en Kongevej gik der da efter Thomas Spences Mening fra det nuværende Samfund til Dydens og Lykkens Rige her paa Jorden — at oplyse sine Medmennesker om dette, at faa dem til at se Vejen, i Kampen herfor levede han Resten af sit Liv,

men det praktiske Resultat var visselig ikke stort, og Udviklingen fortsatte ad andre Veje end den, Thomas Spence saa for sig.

Nogle Aar efter at Thomas Spences Foredrag havde set Lyset, offentliggjordes anonymt et Skrift om Ejendomsretten til Jord (1782) — »*An Essay on the Right of Property in Land*» — hvor det samme Problem drøftedes til Dels ud fra de samme almene Forudsætninger, men mere gennemført og med dybere Indtrængen i det enkelte. Først omkring 100 Aar efter blev det med Grunde, der anses for afgørende, bevist, at Forfatteren til Skriftet var William Ogilvie, Professor først i Filosofi, siden i klassisk Filologi ved Universitetet i Aberdeen. Ogilvie var tillige, og dette giver paa forskellige Punkter hans Skrift en speciel Interesse ud over den almen teoretiske, praktisk Landmand. Gennem Arv var han kommen i Besiddelse af en Landejendom. Han købte senere et Stykke »*poor land*«, som han opdyrkede for at vise, hvad omhyggelig Drift kunde føre til, og det paastaas, at han gennem dette Eksempel i praktisk Landbrug gav Farmerne i Nord-Skotland adskillige Impulser. Hans Skrift har øvet Indflydelse paa William Godwin og saaledes paa Udformningen af det første gennemførte kommunistiske System i England. Godwin kaldte dets anonyme Forfatter *an ingenious man of the North*, der dog ikke havde set den sande Rod til de sociale Misforhold og Lidelser i Samfundet*).

Ogilvie skælner mellem Retten angaaende rørlige Ting og Retten vedrørende Jord. Den første mener

*) Artiklen William Ogilvie i Dictionary of National Biography. Ogilvies Skrift findes under Titlen »Das Recht auf Grundeigentum« i Georg Adlers foran nævnte Samling.

han virkelig har naaet en relativ Fuldkommenhed i de civiliserede Lande. Anderledes den eksisterende Retsordning med Hensyn til Jorden. Overfor den er der ikke Grund til at nære Ærbødighed: ikke af historiske Grunde, »thi denne Retsordning stammer fra en Tid, hvis Lovgivning ingen Ros fortjener, hverken for Visdom eller for Retfærdighed«, ikke heller af principielle Grunde, thi den er i Strid med Menneskenes lige Ret til Adgang til Jord, som paa en Gang er den naturlige Retsordnings fundamentale Fordring og tillige begrundet i Hensynet til den almene Velfærd. Dog dette er en foreløbig Bestemmelse af Problemet; en nærmere Betragtning viser, at der er et andet Retsprincip, som heller ikke tør krænkes, nemlig det, at ethvert Menneske, der gennem Arbejde nedlagt i Jorden har forøget dennes Ydeevne, har en naturlig Ret til dette forøgede Udbytte. En Ordning, der forener de to Retsgrund-sætninger, er i og for sig den ideale (naturlige), og vil ogsaa være den, der betinger det største Udbytte af Jorden for Samfundet: der maa gives enhver Borger Adgang til hans naturlige Andel af Landets Jord, og Ejer og Bruger bør saa vidt mulig forenes i samme Person. »Ved enhver retfærdig Ordning af Retsforholdet til Jorden bestaar den største Vanskelighed i at forene Betingelserne for et fremadskridende Landbrug med den Enkeltes naturlige Ret til en Andel af Landets Jord«. Ved den nuværende Ordning af Jordbesiddelsen er begge Hensyn ofrede til Fordel for et faatalligt Grundaristokrati, ved hvis Tryk nedester igennem Menneskealdere Menneskehedens Lykke er bleven forstyrret i højere Grad end ved »Kongernes Tyranni, Præsternes Bedrag og Juristernes Fortolkningskunster tilsammen«. Dette fører Ogilvie ind paa en

interessant Undersøgelse af de Momenter, der bestemmer Jordens Værdi og hvilken Del af denne Værdi, der ifølge de angivne Forudsætninger bør være Genstand for Privatejendom. »Naar et Stykke Jord sælges, kan man betragte den derfor betalte Pris som bestaaende af tre Dele, der hver især kan angives ved en bestemt Størrelse, som Folk, der er fortrolige med Landbruget, meget vel forstaar skønsmæssigt at udfinde«^{*)}. Disse tre Elementer i Jordværdien er følgende:

1) den oprindelige Værdi, α : Jordens Værdi i dens ukultiverede Tilstand,

2) den forbedrede Værdi, β : den ved Kapitalanvendelse og Arbejde skabte Værdi,

3) den fremtidsmulige Værdi, γ : den Del af Nutidsværdien, som er bestemt ved Forventningen om en fremtidig Udnyttelsesmulighed.

Hvilke af disse Elementer i Jordværdien tilhører nu med Rette Jordejerne som Privatejendom og hvilke Samfundet? Ogilvies ikke fuldt klare eller ikke fuldt konsekvente Svar er: den Del af deres Jordbesiddelse, som vilde tilfalde dem som deres »naturlige« Lod af Landets Jord, tilhører dem fuldt ud; til den Del af deres Jord, som er ud over deres retmæssige Andel, har de derimod kun Ret til den »forbedrede Værdi«, medens 1) og 3) her helt tilhører Samfundet og kan betragtes som en »Fond«, som dette er berettiget til at beskatte, eventuelt til dens fulde Værdi. At sikre enhver ved en fri og fast Besiddelsesret en »naturlig« Andel af Landets Jord, og at enhver,

^{*)} Det havde unægtelig været interessant, om Ogilvie som praktisk Landmand var gaaet ind paa en nøjere Anvisning for, hvorledes disse forskellige Elementer i Jordværdien i Praxis kunde skilles ud fra hinanden. Det gør han imidlertid ikke.

som udnytter denne Adgang gør det med Forpligtelse til selv at drive og dyrke sin Lod eller Andel, medens Staten eller Samfundet som den virkelige Ejer — af den oprindelige og fremtidsmulige Værdi — af Landets Jord ud over, hvad Jordejerne besidder som deres naturlige Andel, gennem sin Grundbeskatning gør denne sin Ret i eller til Jorden effektiv — dette er vistnok det principielt vigtigste i Ogilvies Jordreformtanke.

Ogilvie var imidlertid langt mindre Utopist end saa mange af Tidens sociale Reformatorer, og han venter ikke at se et saadant Program omsat til Virkelighed i nogen overskuelig Fremtid. Under Form af en »progressiv Agrarlov« giver han Anvisning paa Reforme, der paa en Gang viser i den rigtige Retning og som ligger det praktisk politisk mulige nærmere. Der fremsættes i Bogen mange Tanker, der bringer en til den Tro, at han, hvis han ellers havde haft Interesse for aktiv Politik, og havde levet i et andet Land end England, hvor, som han selv siger, den frie Forfatning med dens ensidige Klasserepræsentation gør en Jordreform lidet sandsynlig — kunde blevet en stor Reformator.*) De Ideer, han fremsætter angaaende Ordningen af Retsforholdet mellem Godsejer og Forpagter, og som gaar ud paa at sikre dennes Stilling bl. a. gennem Ret til Erstatning for Arbejde og anvendt endnu ikke amortiseret Kapital, fandt først 100 Aar efter det første forsigtige Udtryk i »*The Agricultural Holdings Act*«,

*) Det er karakteristisk, at Ogilvie her nærer større Tillid til det oplyste Enevælde. En Regent som Frederik den 2den af Preussen, mener han, har mange Betingelser for at gennemføre en saadan Reform, og han sendte ham med egenhændig Dedikation et Eksemplar af sit Skrift.

medens hans Tanker om de store Bedrifiers Udparcel-
 lering til mindre Brug, drevne af en Klasse af Grund-
 ejerne retsligt uafhængige Jordbrugere — Tanken om
 en indenlandsk Kolonisation i stor Stil ved Statens
 Hjælp — ogsaa først i vore Dage er bleven et alvorligt
 Problem for praktisk engelsk Agrarpolitik, som søges
 løst gennem den saakaldte »*Small-Holdings*« Lovgivning.

Hvad hans Stilling i Teoriernes almindelige Ud-
 vikling angaar, er det ud over den almindelige Fordring
 om en radikal Ændring i Retsforholdet til Jorden. hans
 Analyse af de Momenter, der bestemmer Jordens Værdi,
 som har Interesse, og den Maade, hvorpaa han moti-
 verer Grænsen mellem den enkeltes og Samfundets Ret,
 idet den Del af Jordværdien, der hidrører fra Arbejdet,
 med Rette er Genstand for Privatejendom, medens
 Jordværdien iøvrigt med Rette tilhører Samfundet. Det
 er John Lockes »Arbejdsteori« ved Begrundelse af
 Ejendomsretten, Ogilvie giver en ejendommelig An-
 vendelse ved sin Begrundelse og Bestemmelse af Rets-
 forholdet til Jorden, og hans Standpunkt her genfindes
 i Virkeligheden hos alle de Tilhængere af en Jord-
 reform, som i den følgende Tid blev dens mest frem-
 ragende og indflydelsesrige Talsmænd: Stuart Mill,
 Alfred Wallace og Henry George*). Den skarpe Op-

*) Herbert Spencers Begrundelse i sit Ungdomsarbejde »*Social Statics*« af Samfundets Ret til Jorden formuleredes noget ander-
 ledes. Gennem dette Skrift har Spencer øvet Indflydelse paa
 baade Henry George og navnlig Wallace, og har saaledes indi-
 rekte haft stor Betydning for Jordreformbevægelsen rent teo-
 retisk. Senere hen tog han som bekendt bestemt Afstand fra
 den Form, hvorunder hans Tilhængere førte hans Tanker videre
 og forsøgte at omsætte dem i praktisk Reformarbejde, og han
 motiverede sin ændrede Stilling til Jordspørgsmaalet med Ar-
 gumenter, der ikke var flatterende for Tidens berømteste
 Filosof.

position mod Stordriftens Udvikling »*engrossing-of-farms*«. Bevægelsen inden for det engelske Landbrug har han tilfælles med Stuart Mill og Wallace. Med Hensyn til Henry George maa der derimod her vistnok skælnes mellem hans principielle Standpunkt og hans rent personlige Opfattelse. Af de to Grundspørgsmaal, hvorom al »Agrarpolitik«, baade teoretisk og praktisk al Tid, lige fra Oldtiden til vore Dage, har drejet sig under en eller anden Form, Spørgsmaalet om Retsforholdet til Jorden og Spørgsmaalet om Formen for dens Udnyttelse — Besiddelses- og Bedriftsspørgsmaalet, er det det første, der først og fremmest interesserer George. Er dette løst, løser det andet sig af sig selv som en naturlig Konsekvens. Faktisk var George nærmest af den Opfattelse, at Fremtiden tilhørte Stordriften, og at Udvikling inden for Landbrug og Industri løb parallel. Paa dette Punkt mødtes han snarere med sin aandelige Antipode, Marx, end med de Mænd, der i England var Tilhængere af en mere vidtgaaende Jordreform, ligefra Thomas Spence til Alfred Wallace. Men i praktisk Politik har Georges Tilhængere, lige saa vel som til Dels Socialdemokratiet, støttet Smaabrugsbevægelsen ved Siden af, at de tilstræber en yderligere Reform gennem Jordrentebeskatningen, medens den bestaaende private Ejendomsret til Jorden, for saa vidt den ved Kapital og Arbejde frembragte Del af Værdien angaar — Ogilvies »forbedrede« Værdi — opretholdes uforandret.*) Fælles for Jordreformens Tilhængere, ligefra

*) Tendensen i Tiden gaar imod den lille Selvejendom; den gaar overalt mod Stordrift, ikke mod Smaadrift. Den Udvikling, gennem hvilken de smaa Jordejere i England gled ud af Verden — de meget berømmede *yeomen* — er allerede for stærk til at kunne modstaas ... den bunder i den samme Tendens i Kraft af hvilken Smeden, der laver sine Søm, eller Væveren

Thomas Spence og nedover, er Tanken om Statens eller Samfundets Medejendomsret til Jorden, og at denne Ret under en eller anden Form skal gøres effektiv i Samfundets Interesse, endelig Fordringen om, særlig af sociale Hensyn, en Ændring i Formen for Udnyttelsen af Jorden, idet Smaa- eller Middelbedriften indføres under Bibeholdelse af individuelt Ansvar for og individuel Frihed i Driften*). Det er en Bevægelse, der med højst forskellig Nuancering hos de enkelte Forfattere og »Retninger« betegner en stadig voksende og mere indflydelsesrig Opposition mod den engelske Agrarordning, saaledes som den typisk formede sig lige fra omkring Midten af det 18. Aarh. til ned mod vor egen Tid.

Denne Opposition har igen fundet et noget forskelligt Udtryk i Bestræbelserne for at genrejse en engelsk Bondestand efter Fastlandets Forbillede. Ved Midten af forrige Aarhundrede offentliggjorde William Thornton et Skrift »*A Plea for Peasant Proprietors*«, hvori han slog til Lyd for denne Tanke. Han sammenlignede økonomisk Fordelene ved store og smaa Farme og kom, i Modstrid med de den Gang i Fagkredse herskende Meninger, til det Resultat,

med sin Haandvæv fortrænges af den store Fabriksdrift. (George: *The Land Question* S. 31). Herhjemme er det dog vist blandt Georgeisterne den almindelige Mening og et af Forsvarene for den George'ske Jordrentebeskatning, at den vilde medføre en Opløsning af Stordriften inden for Landbruget.

*) Naar Herbert Spencer i sin senere Kritik af Jordens Nationalisering gør gældende, at dens Gennemførelse vilde fremme den »Officialisme«, der som Aarene gik mere og mere for Spencer kom til at staa som Roden til alt ondt, og argumenterer ud fra Forestillingen om Statsdrift eller lign., saa rammor disse Indvendinger helt ved Siden af. Betegnelsen »Agrar-Sozialisme« (Karl Grünberg) er heller ikke særlig træffende.

at Smaadrift, foruden de sociale Fordele, den frembød, ogsaa økonomisk var at foretrække. Det Argument, der atter og atter af Stordriftens Forsvarere førtes i Marken, nemlig Irland, tilbageviste Thornton med Rette som værende uden al Beviskraft, idet han søgte at vise, hvorledes Kilden til de agrariske Ulykker og Landbrugets lave Standpunkt i Irland ikke laa i, at Jorden udnyttedes gennem Smaadrift, men i den slette Brugsret, der svækkede Initiativet, fordi den ingen som helst Sikkerhed bød for, at et ved Arbejde og Kapitalanvendelse forøget Udbytte tilfaldt den, der bragte Ofrene. Omvendt har i Diskussioner om disse Spørgsmaal i England Tilstandene paa Kanaløerne været det indtil Trivialitet fremhævede Eksempel paa Smaa- og Middelbrugets Overlegenhed, naar det findes sammen med en fornuftig Ordning af Retsforholdet til Jorden — de var ogsaa Thorntons vigtigste Argument, og det var herud fra, han førtes til sit Hovedresultat, at England vilde være bedre tjent med en Ordning, hvorunder Jorden i mindre Bedrifter udnyttedes af Brugere, der tillige selv var Ejere af Jorden. At genrejse denne Samfundsklasse ansaa Thornton for at være den betydningsfuldeste Agrarreform, som England havde at løse. Han foreslaar Husmands- og Bondebrug oprettede ved Statens Hjælp og eventuelt ved Ekspropriering af Jord; særlig tillagde han ogsaa Oprettelse af en Husmandsklasse paa de endnu ikke indhegnede Fællesjorder, som han vil have forbeholdt for indenlandsk Kolonisation — altsaa en social Reform i stik modsat Retning af den ved *inclosure*-Bevægelsen fulgte Praxis. Ogsaa Tanken om at genskabe en engelsk Bondestand efter Fastlandets Mønster har vundet stadig større Interesse for sig, og det er nærmest den, Jesse Collings, Bevægelsens

Hovedtalsmand i Nutiden, saa udførligt og veltalende har søgt at udvikle og begrunde i sin Bog »*Land-Reform*«. Den støttes ikke blot som tidligere ved økonomiske og sociale Argumenter, men ogsaa ud fra andre Synspunkter: *The yeomanry's* glørværdige Bedrifter i Englands Historie, den Rolle den spillede i Middelalderens Krige*) og under Cromwell, det fremholdes for Nutiden, hvorledes det var denne Samfundsklasse, der dannede den brede Basis for Englands militære Magt. Og som Jesse Collings med Stolthed mindes *the yeomanry* i dens Velmagtsdage, saaledes synger han med Vemod Goldsmiths Svanesang over den fra dens Nedgangstid. Den Tid er forbi, hvor England kan hvile trygt i Følelsen af sin uanfægtede Overlegenhed paa Søen. Genrejsningen af *the yeomanry* tilstræbes ikke blot af økonomiske Grunde, idet det er den eneste Vej, ad hvilken det engelske Samfund kan vinde et stærkt forøget Udbytte af sin egen Jord og komme bort fra den meningsløse Stilling, at det med Hensyn til Dækningen af sit mest nødvendige Forbrug for de tre Fjerdedels Vedkommende er afhængig af andre end sig selv — men ogsaa af militære: som i Fortiden er ogsaa i Nutiden en talrig Bondestand det sociale Grundlag, hvorpaa Englands militære Sikkerhed maa bygges op. Forsaavidt Unionisterne har tilegnet sig dette Program, forbindes disse Reformtanker ofte med Tanken om en Toldreform: den virkelig afgørende Agrarreform maa gaa Haand i Haand med en »Agrarbeskyttelse«, i Læ af hvilken den nyskabte Bondestand kan trives. — Denne Tanke om en storstilet Reform i England, gaaende ud paa at skabe det, vi i

*) Som en ældre Forfatter udtrykte det: *these are they that in times past made all France afraid!*

Ordets almindelige Mening forstaaer ved en Bondestand, kunde paa Forhaand, sammenlignet med den Landboforfatning, der nu findes, synes mærkelig virkelighedsfjærn, næsten utopisk. Men det maa ikke glemmes, at en saadan Opfattelse, der vilde have været saa nærliggende for en Menneskealder eller noget længere tilbage, i vore Dage har mistet meget af sin Berettigelse, naar man ser hen til den Politik, som Gladstone slog ind paa ved Ordningen af Agrarforholdene i Irland, og som de Konservative tog op efter ham og førte videre, og hvis — foreløbig i det mindste! — sidste Resultat var den store Jordkøbslov af 1903^{*)}. Tiden er endnu ikke inde til at fælde nogen afgørende Dom over dette storstilede Forsøg paa at forvandle Irlands Forpagtere til en uafhængig selvejende Bondestand; men Gennemførelsen af det skrider endog over Forventning — til de engelske Finansers Fortvivlelse — rask frem. Hvad der med Statens Hjælp kan gennemføres i Irland, hvorfor skulde det være umuligt i England selv? og som Tilhængerne af denne Agrarreform, med Henblik paa den irske Agrarlovgivning, paastaar: »Der kan ikke anføres en eneste Grund til ekstraordinær Hjælp fra Statens Side til Irland, som ikke med samme Vægt gælder med Hensyn til England«.

Det af Jesse Collings og hans Meningsfæller udformede Program til en Agrarreform i England gaar derfor ud paa ved Statens Hjælp at iværksætte en lignende Reform som den, der nu gennemføres i Irland: Udlaan til Farmere, saa de kan blive Ejere af de Gaarde, de besidder, Indførelsen af »*occupying ownership*« og Opkøb af Jord ved Regeringen til Oprettelse af mindre Bonde-

*) Jfr. mine Artikler: Irske Landboforhold i »Det ny Aarhundrede«, 1904—05.

brug og overdrage dem til Folk, som ønske et saadant med Forpligtelse til selv at drive Jorden »*peasant proprietary*« — en noget ændret Form for Løsningen af den samme Opgave, som fra først af tilstræbtes løst ved de saakaldte *Small Holdings Acts*. Dette Forslag til en Reform af den engelske Landboforfatning er ikke uden en vis aktuel Interesse i Øjeblikket: det bliver formodentlig et Agrarprogram i omtrent den Stil, hvormed Unionisterne i Tilfælde af en Parlamentsopløsning vil optage Kampen mod den liberale Regerings Jordbeskatningsforslag, i hvilket de kun ser et yderligere Skridt i den samme Retning, som al Tid har karakteriseret de Liberale Politik lige fra Kornlovskampagnens Dage: Hadet til Grundaristokratiet, den systematiske Forsømspolitik, hvormed de bragte engelsk Landbrug til Grænsen af Ruin, og som nu yderligere skal ruineres ved at gøres til en »Forsøgsmark for socialistiske Eksperimenter« ved Paalæg af Skatter, der nødvendigvis maa medføre, at Godsejerne enten maa forhøje Forpagtningsafgifterne eller indskrænke Anlægget af Kapital i Forbedringer paa Godserne.

Ved en nogenlunde fuldstændig Belysning af de forskellige Bestræbelser for Gennemførelsen af en Agrarreform i England vilde det være ubilligt at forbigaa endnu et Par »Programmer«, der, selv om deres Mangler og Utilstrækkeligheder er let iøjnefaldende, dog fortjener at omtales, fordi de hver paa sin Vis i det mindste bidrager til at kaste Lys over Sammenhængen af de Spørgsmaal, det engelske Samfund her staar over for. Der er først det, man har kaldt *Free-Trade-in-Land-Reformen*. I en vis Forstand er dette Program nærmest negativt: Ophævelsen af alle de Baand, der i England hæmmer den fri Om-

sætning af Jorden: positivt udtrykt: Jordens Mobilisering gennem en Retsordning, hvorved Jordens Karakter af at være en »Vare« saavidt muligt gennemføres.

Som det allerede straks i den foregaaende Artikel blev berørt: Retningslinjerne for den agrarhistoriske Udvikling i England, navnlig hvad Retsforholdet til Jorden angaar, staar for den efternormanniske Tids Vedkommende klarere i England end vel i noget andet Land, nemlig Grundaristokratiets Kamp op ad mod Kronen for at frigøre Grundbesiddelsen fra Lensbaandet til Staten, ned ad til mod Bondestanden for derigennem at løse Retsbaandet mellem Landsbyfællesskabet og Jorden, og endelig, fra det 17. Aarh. af, Bestræbelsen for at slægtsbinde den herigennem vundne store private Grundbesiddelse. Det er kendt nok, at ogsaa denne sidste Bestræbelse i England er lykkedes i en usædvanlig Grad: ved *settlements* og *entails*, regner man, er op mod tre Fjerdedele af Grundbesiddelsen bunden ved fideikommissariske Baand, der nærmest maa sammenstilles med dem, vi kender fra vore Len og Stambuse. De enkelte Besiddere har ingen fuld eller fri Ejendomsret over Godset, men en livsvarig, begrænset Besiddelsesret. Ud fra disse ejendommelige Retsforhold forklares det nu, hvorfor der ikke igen har kunnet komme en Bondestand frem i England: Baandlæggelsen af Jorden medfører et ringe Udbud af Jord, dermed tvinges Jordens Omsætningsværdi op over dens Udbytteværdi, og det gøres vanskeligt, for ikke at sige umuligt for dem, som er henvist til at betragte Køb af Jord som en blot Kapitalanbringelse, der rent økonomisk skal betale sig, at erhverve Jord. De, der søger Jord for at bruge den først og fremmest som Produktionsmiddel, for at leve af den, trænges ud af Markedet i Konkurrencen med den

mere kapitalstærke Køber, der ogsaa ledes af andre, maaske helt af andre Hensyn end rent økonomiske, og som derfor ikke ved den Pris, han giver, i samme Grad er bundet af Hensynet til Kapitalens rimelige Forrentning. Foruden selve den fideikommissariske Bundethed er der i England flere andre Forhold, som gør, at Overdragelse af Jord, naar en sikkert beskyttet Adkomst skal erhverves, er forbunden med betydelige Vanskeligheder og Omkostninger. Alle saadanne Baand paa Omsetningen af Jord er det saaledes, der maa fjærnes. Det er den liberale Økonomis Principer, der her i England anvendes paa Agrarreformen, Gennemførelsen i Agrarpolitiken af de samme Grundsætninger som dem, man havde fulgt i Handelspolitiken, og det kan derfor ikke undre os, at en Mand som Cobden*) var af den Mening, at den, der kunde gennemføre en saadan Reform, formodentlig vilde gøre England endnu vigtigere Tjenester end de, der havde gennemført Kornhandelens Frigivelse.

Det er klart, at den blotte Gennemførelse af en saadan Reform, som *Free-Trade-in-Land* Mændene krævede, ikke i og for sig betyder nogen Løsning af Agrarspørgsmaalet i England, at en saadan Reform overhovedet neppe vilde betyde stort mere end en lettere Adgang til Jord for Handelsmagnaterne og Industribaronerne. Og det er paa Forhaand sandsynligt, at for saa vidt det fjærnere Maal ogsaa her var Nydannelsen af en selvejende Bondestand, vilde Frihandelens Gennemførelse kun i ringe Grad føre der henimod. Dette var f. Eks. nærmest Stuart Mill's Opfattelse. Principielt var Mill's Ideal vistnok nærmest

*) »Speeches on Questions of Public Policy«. S. 493. — John Bright stod ogsaa i disse Spørgsmaal Cobden nær.

et gennemført Samfundseje af Jorden herimod. Som Formand for den første Jordreformforening i England holdt han dog dette Standpunkt tilbage som tilhørende Fremtiden og lagde navnlig Vægten paa to Punkter: at ingen Jord, der kunde betragtes som tilhørende det offentlige under en eller anden Form, maatte overgaa til Privatejendom — »*inclosure*» definerer Mill som »et euphemistisk Udtryk for at stjæle« —, og at den fremtidige arbejdsfrie Værdiforøgelse af Jorden tilsikredes Samfundet gennem Beskatningen. Det er en Selvfølge, at ud fra disse Forudsætninger kunde Mill ikke følge sine liberale Venner i Jordreformsprogsmaalet, og at han i den bestaaende Ordning's Afløsning af en Ordning i Overensstemmelse med Manchesterdoktrinerne ikke kunde strække sig meget videre end til at indrømme, at en saadan Reform nærmest vilde betyde Opgivelsen af et slet Princip til Fordel for et tvivlsomt*). --

Endnu skal blot nævnes et Forslag til en Agrarreform, der især paa et afgørende Punkt adskiller sig fra de foregaaende, men som der iøvrigt neppe er megen Grund til at skænke større Opmærksomhed. Det kan gengives saaledes: det afgørende for den Reform, der skal ophjælpe Forholdene paa Landet økonomisk og socialt er dette, at saaledes som Forholdene har formet sig, siden Landbrugskrisen brød ind, er det først og fremmest et Spørgsmaal, ikke om

*) Det er karakteristisk for Mill, at han nærer Bekymring for at de liberale Regeringer i England vil vise endnu mindre Forstaaelse af Jordspørgsmaalet end Torierne. »Our Liberal Government — det er under Gladstones første Ministerium — is as bad on this subject as the Tories — perhaps even worse». (Dissertations and Discussions. IV Bd. S. 283).

en Reform i Besiddelsesretten til Jorden, men derimod et Spørgsmaal om den rette Bedriftsform, der maa løses. Konjunkturernes almindelige Gang i Forbindelse med Fremgangen i den nyeste Tids kooperative Bevægelse har medført, at Smaabedriftens og Bondebedriftens Chancer stiller sig helt anderledes end i den kornproducerende Stordrifts Dage. En Omfordeling af Jorden, ikke hvad Besiddelsesretten angaar, men teknisk gennem Udbredelse af en ny Bedriftstype er det afgørende. En saadan almindelig Reform er imidlertid saa bekostelig, at kun de færreste Godsejere vil være i Stand til at gennemføre den paa deres Godser i en nogenlunde overskuelig Række af Aar — Omlægningen af Jorden, Anlæg af ny Veje, Gravning af Brønde og endelig Opførelsen af nye Boliger og Avlsbygninger, alt dette, som en saadan Reform fører med sig, vilde koste saa betydelige Beløb, at Statens Hjælp vilde være en Nødvendighed til dens Gennemførelse i et Omfang, der skulde faa afgørende praktisk Betydning. Statshjælp til Godsejerne til, med Bibeholdelse af deres Besiddelsesret til Jorden, at foretage en almindelig Omdeling af deres Godser til ny mindre Bedriftstyper, er saaledes det praktiske Resultat, hvori dette Standpunkt havner*), der har en i alt Fald berømt Talsmand i Forfatteren Rider-Haggard i hans paa omfattende Rejser overalt i England opsamlede Indtryk og Enquête byggede Bog: »*Rural England*«. Dette Program til en Agrarreform i England,

*) Uden Præcedens er Tanken i og for sig ikke; der er fra Midten af forrige Aarhundrede ydet Godsejerne betydelige Laan til Forbedringer paa deres Godser, navnlig til Gennemførelsen af Dræningsarbejder.

der sandsynligvis og heldigvis neppe har Udsigt til at komme til at spille nogen større Rolle i praktisk Politik, har dog den Interesse, at det viser, hvor almindelig udbredt den Opfattelse efterhaanden er i Færd med at blive, og i hvor mange forskellige Former den giver sig Udtryk, at Forholdene med Nødvendighed kræver en Reaktion mod den Retning, Bedriftsudviklingen i Landbruget havde taget i England lige fra Midten af det 18de Aarh. til henimod 80'erne i det 19de. De andre i det foregaaende omtalte Agrarreformer kræver, hvor forskellige de end er i deres Udgangspunkt og Resultater, desuden i Forhold til den bestaaende, faktiske Ordning vidtrækkende Forandringer i Besiddelsesretten og Besiddelsesforholdene. Det er klart, at de Tanker og Bestræbelser, der er komne frem og som vokser sig stærkere og stærkere, gaar i en Retning, der er saare forskellig fra den, ordførende Mænd under den foregaaende Periode havde kæmpet for, naar de mente, at Stordriftens stigende Betydning var det naturlige Udtryk for et fremskridende Landbrug, eller naar de som John Sinclair, Youngs Samtidige, kunde hævde Anskuelse med Hensyn til Besiddelsesforholdenes heldigste Ordning som den, han giver Udtryk i følgende Ord: »Faa Sætningers Rigtighed er mere øjensynlige end denne, at det er til et Lands Fordel, at den allerstørste Del af dets Jorder ejes af en Borgerklasse og drives af en anden*»). Faa Sætningers Rigtighed vil sikkert blandt Nutidens Jord- og Agrarreformatorer i England være mindre øjensynlige end netop denne.

*) John Sinclair: Agerdyrkningslære. Udg. paa Dansk ved det kgl. Landhusholdningsselskab, 1820.

Som det fremgik af den i forrige Artikel meddelte statistiske Oversigt over Ejendomsforholdene i England, maa man regne, at omkring 14 % af Landets Jord drives af Ejerne, medens ca. 86 % drives af Forpagtere, og at Udviklingen saaledes i en mærkelig Grad har naaet det Ideal, kan man sige, der fandt et saa uforbeholdent Udtryk i de lige citerede Ord af John Sinclair. Det mægtige Grundaristokratis politiske og økonomiske Klasseinteresser, støttet af Konjunktur og Teknik, førte til dette Resultat. Det er ogsaa berørt, hvorledes der samtidig med Forpagtningsystemets stærke Fremgang var Momenter, der virkede i Retning af at gøre Forpagningstiden kortere. Thorold Rogers, saa vi, udtalte den Mening, at den første Parlamentsreform, gennem sin Udvidelse af Valgretten til at omfatte en Del af Farmerklassen, i Virkeligheden havde været et medvirkende Moment til Hidførelsen af dette Resultat. De stærkt opadgaaende Konjunkturer ved Aarhundredskiftet havde vistnok i endnu højere Grad været bestemmende ved denne Udvikling, idet en saadan Ordning gjorde det sikrere for Grundejerne at indkassere den stigende Jordrente, og endelig synes en vis almen teoretisk Betragtning i nogen Grad at have gjort sig gældende ved Siden af, en Betragtning, der fik sit Udtryk deri, at Forpagningskontrakter, afsluttede paa bestemt Aaremaal, var uheldige, fordi de altid vilde »indeholde en Anvisning for Forpagteren om, hvornaar han skulde begynde systematisk at udpine Jorden*^{*)}. Paa dette Punkt tog Udviklingen en Retning forskellig fra den, Arthur Young havde tænkt sig og havde været Talsmand for: en Brugsret, der kunde opsiges naar som helst (*at will*), eller som af-

^{)} Prothero i *Social England*. Bd. V. S. 454.

sluttedes for et Aar, og som iøvrigt betragtedes som løbende indtil Kontrakten opsagdes fra en af Siderne (*yearly tenancy*), blev de typiske Former ved Siden af Kontrakter sluttede for et bestemt Antal Aar. Saaledes udformedes da det, efter vore kontinentale Begreber, i England formelt-retlig saa betænkeligt løse Retsforhold mellem Grundejerklassen og Forpagterklassen.

Dersom det virkelig er helt rigtig, hvad Frederic Pollock siger, at der principielt eller formelt ikke er nogen større Forskel paa de agrariske Retsforhold i England og Irland, opstaar unægtelig det Spørgsmaal: hvori ligger da Aarsagen til, at en Retsordning, der i Irland førte til almindelig Ruin, i England trods sine iøjnefaldende Mangler i over hundrede Aar viste sig som en nogenlunde brugelig *modus vivendi*, der meget vel var forenelig med et teknisk stærkt fremskridende Landbrug, og som gav Stuart Mill Lejlighed til den Paastand, at dersom det virkelig var rigtigt, at de engelske Farmere drev deres Jorder godt, saa var dette simpelt hen et Bevis paa, at Privatejendomsret over Jorden overhovedet ikke var nogen nødvendig Betingelse for god Drift (det eneste Argument, hvormed der overhovedet kan være Tale om at begrunde denne Ret). — Svaret maa søges i den Omstændighed, at bag den formelle Overensstemmelse skjuler der sig, i hvert Fald paa to Punkter, en afgørende reel Forskel mellem »det engelske System« og »det irske System« for Farming. Den engelske Forpagters Interesser har i en væsentlig Grad været beskyttet ved en Sædvaneret, en Slags positiv Moral, som de engelske Godsejere ikke i Almindelighed satte sig ud over. Denne uskrevne Lov er forskellig i Landets forskellige Egne. »Den Sædvaneret, hvorved Ejers og Farmers gensidige Forpligt-

elser og Rettigheder reguleres i Tilfælde af en fra Aar til Aar løbende Forpagtning, er saa forskellig fra Egn til Egn, at et Forsøg paa at bringe den under nogen almen, fælles Regel næppe vilde føre til noget^{*)}. I Irland har den positive Moral, der skulde regulere Forholdet mellem Parterne, bestandig i en betænkelig Grad nærmet sig en almindelig Krigsmoral. — Efter det engelske System er det endelig ogsaa Kutume, at Godsejeren afholder de større Udgifter til Godsernes Vedligeholdelse og Forbedring, Bygningers Opførelse, større Grundforbedringer o. s. v. Det er denne Kapitalanbringelse, der udgør, om man saa kan sige, det mere reelle Baand mellem Godsejerne og Jorden, og som i Almindelighed afgiver det sidste Argument for den engelske Godsejerklasses økonomiske *raison d'être* i vore Dage, og gennem den bliver han stærkere og mere direkte interesseret i Godsets Trivsel ved Hensynet til de i Jorden anlagte Kapitalers Forrentning og Amortisation. Det formelt løse og bevægelige Forhold mellem Dyrkerne og Jorden forandres væsentlig som Følge af disse Ejendommeligheder ved »det engelske System« og antager i Virkeligheden derigennem en fastere Karakter end man paa Forhaand skulde være tilbøjelig til at antage, saaledes som det ogsaa er velkendt gennem mange Eksempler paa, hvorledes Farmerfamiljer gennem flere, undertiden mange Slægtled har besiddet og drevet den samme Farm.

Men det mangler naturligvis heller ikke paa Tilfælde, der viser, hvor prekær Forpagternes Stilling er under en saadan Retstilstand i Tilfælde af alvorlig Konflikt. Politisk Divergens kan give Anledning til

*) Frederick Clifford og Alderson Foote: English Land Law (i The Journal of the Royal Agricultural Society, 1878), S. 87.

saadanne for Forpagterne skæbnesvangre Konflikttilfælde — som da George Hope blev udsagt fra den Farm, hans Familie havde besiddet i tre Generationer, og som han selv havde drevet op til en af Englands berømteste Mønsterfarme, fordi han, som det i det mindste er bleven hævdet, under en Valgkampagne offentlig havde bekæmpet sin Godsejer. Der kendes ogsaa Indgreb fra Godsejeres Side, som ikke burde kunne findes i et Land, hvori Religionsfrihed skulde være et uomtvistet Gode. I det hele var Farmernes ideelle Rettigheder og økonomiske Interesser lidet betryggede netop, hvor Beskyttelse mest paakrævedes, i saadanne Tilfælde, hvor Forholdet til Godsherren tilspidsedes til et Kampforhold. Den Magt, som Retten over Jorden navnlig under en saadan Retsforfatning giver sin Indehaver, følte mere og mere som et Tryk, eftersom Farmerklassen i videre Udstrækning gennem Forfatningsforandringerne droges med ind i Deltagelsen i det politiske Liv. Dertil kom endelig naturligvis ikke mindst den Iagttagelse, man mente at have gjort, at i Egne, hvor Forpagternes Retsstilling i Henhold til lokal Sæd og Skik var særlig gunstig, der var de mere tilbøjelige til selv at binde Kapital i Jorden, paa egen Haand foretage Forbedringer o. s. v., og at Landbruget derfor i saadanne Egne stod paa et særlig fremmeligt Trin.

Det kan derfor ikke undre, at Kravet om visse almene Beskyttelsesbestemmelser for Farmere i saadanne Tilfælde kom frem med stort Eftertryk, efter at Valgretten var bleven udvidet i 1867, og Loven om hemmelig Afstemning var bleven gennemført under Gladstones første Ministerium i 1872. Disse Krav om ved den almindelige Lovgivning at gribe regulerende

ind i det hidtil væsentligst ved lokal Sædvaneret bestemte Retsforhold mellem Godsejere og Farmere og navnlig at sikre disse mere mod økonomiske Tab ved vilkaarlig Indskriden fra Godsejernes Side, er det navnlig, der i nyere engelsk Landbolovgivning er søgt løst gennem de saakaldte *Agricultural Holdings Acts*, hvoraf den første gennemførtes i 1875, en Lovgivning, som senere er ændret adskilligt dels derved, at den oprindelige Lov, som kun omfattede egentlige Landbrug, senere suppleredes ved Bestemmelser i lignende Retning, navnlig angaaende Handlungartnerier (*Marked Gardeners' Compensation Act*. 1895), dels derved, at flere Sider af Retsforholdet mellem de to Parter er dragne ind under Lovens Bestemmelser, navnlig gælder det med Hensyn til den sidste store Reform, som denne Lovgivning undergik ved *The Agricultural Holdings Act* fra 1906*).

Kort angivet kan disse Loves Hensigt først og fremmest siges at være den, at regulere det Forhold, som i vor hjemlige Fæstelovgivning ordnedes ved § 5 i Loven om Fæstevæsenets Ordning af 19. Febr. 1861, om Fæsternes Adgang til efter nærmere bestemte Regler at erholde Erstatning for Forbedringer, som de selv har gennemført paa deres Gaarde, et Spørgsmaal, der jo allerede lempeligt var bleven berørt under den store Landboreform (Frdn. 7/6 1787). Det er nu vistnok almindelig indrømmet, at det første Forsøg paa at lovgive paa dette Omraade i England ikke fik nogen nævneværdig praktisk Betydning ud over den, der al

*] En udførlig Fremstilling af Indholdet af hele denne nyere Lovgivning findes i J. N. Reuter: Den nyare Agrarlagstiftningen i Storbritannien och Irland.

Tid til en vis Grad ligger i selve den Anerkendelse af et vigtigt Princip, som Loven dog var et Udtryk for. Dette skyldtes vistnok blandt andet for en stor Del den Omstændighed, at Loven, hvad der i god Overensstemmelse med Tidens almindelige liberale Tankegang af mange ogsaa teoretisk ansaas for et stort Fortrin, ikke var obligatorisk, dens Bestemmelser gjaldt kun for saa vidt der ikke ved Forpagtningsforholdets Indgaaelse var truffet anden Overenskomst; med andre Ord, Kontraktsfriheden lodes uantastet. Paa dette Punkt skete der saa en vigtig principiel Forandring i Loven ved dens Revision i 1883: Kontrakter og Aftaler i Strid med dens Bestemmelser var ugyldige. Men det er et Vidnesbyrd om, hvilke Vanskeligheder det netop i England har frembudt at lovgive i dette Forhold, at dette strænge og konsekvente Standpunkt er bleven læmpet paa forskellig Vis, idet Lovens Gennemførelse ude i Livet viste, at den i visse Tilfælde stillede Forpagteren ugunstigere, end han efter Egnens almindelig gældende Sædvane og Praksis vilde have været stillet uden Lovens Mellemskomst, at den Beskyttelse, som Loven ydede, vel indeholdt en forøget Sikkerhed for Farmernes Krav paa Erstatning, men at Værdien af hans Ret var mindre end den, han i flere Egne ellers kunde gøre Regning paa under normale Forhold. Ved den 3die i Rækken af de her nævnte Love — af Aar 1900 — blev der derfor indført den Bestemmelse, at Forpagteren kunde gøre sit eventuelle Erstatningskrav gældende enten i Henhold til Lovens almindelige Forskrifter, efter speciel Overenskomst eller i Henhold til den paa hans Egn gældende Sædvaneret. Iøvrigt er Principet for denne Lovgivning dette, at

Erstatning kun tilkommer Forpagteren ved Fraflytning fra sin Farm og for endnu ikke amortiserede Udlæg (*unexhausted improvements*), og den Rettesnor, der følges ved Udmaaling af Erstatningen er ikke, som ved de analoge Bestemmelser i den danske Fæstelovgivning, de Ofre, som Brugeren har bragt, men den Værdi, de foretagne Forbedringer efter uvilligt Skøn normalt maa antages at have for en efterfølgende Bruger. De vidtløftige Bestemmelser vedrørende de forskellige Klasser af Forbedringer, der skelnes imellem, og hvad Forpagterne har at iagttage ved de forskellige Forbedringer, der kan blive Tale om, for at sikre sig sin Ret i de enkelte Tilfælde, har næppe almen Interesse og forbigaas derfor.

Derimod knytter der sig en betydelig almen Interesse til nogle af de Udvidelser, der fandt Sted ved den sidste Revision af Agricultural Holdings Lovgivningen (1906, i Kraft fra 1. Jan. 1909). Saaledes optoges der i denne Bestemmelser, der sikrede Forpagteren en udvidet Ret til at kræve Erstatning for Vildtskader. Vigtigere er dog en Række Forskrifter, ved hvilke der tilsikres Forpagteren en betydelig individuel Frihed i Driften af sin Farm, og hvorved han gøres uafhængig af de i den Henseende indsnævrede Bestemmelser, der i Almindelighed indeholdes i de mundtlige Ovcrenskomster, skriftlige Kontrakter, eller som kan være givne i Henhold til den for den enkelte Egn herskende Praksis, og for hvis Ikke-Overholdelse Forpagteren kunde paadrage sig Erstatningsansvar overfor Godsejeren. Loven af 1906 indrømmer her, uden Hensyn til Aftale, Kontrakt eller Sædvane, Forpagteren næsten fuld Frihed til at

indrette Driften af Ejendommen, som han skønner passer ham bedst, at disponere over Afgrøden. Halm o. s. v., som han mener er fordelagtigst, selvfølgelig dog under den almindelige Forudsætning, at han ikke etablerer en Rovdrift, hvorigennem Ejendommens Værdi øjensynlig maatte forringes.

Endnu et vigtigt Punkt maa fremhæves i Forbindelse med den nye Agricultural Holdings Act, der traadte i Kraft efter sidste Nytaar, idet den betegner Indførelsen af helt nyt Begreb i den engelske Agrarlovgivning: Forpagterens Ret til under visse Forhold at kræve Erstatning for Tab, der voldes ham ved Opsigelse af uskellig Grund fra Godsherrens Side (*unreasonable disturbances*). Det er et Princip, der vel kendes fra Agrarlovgivningen i Irland, hvor det anerkendtes i den saakaldte Ulster custom og derpaa allerede ved Landlord and Tenant (Ireland) Act af 1870 udvidedes som en almindelig gældende Ret (Loven fik neppe stor praktisk Betydning) for hele Irland. Den nye Forpagtningslovs Bestemmelse med Hensyn til det her berørte Forhold er navnlig den, at Godsheren er pligtig til Erstatning for Tab, han paafører Forpagteren ved »Opsigelse uden god eller fyldestgørende Grund og af Grunde, som er ufornelige med en god Godsstyrelse«. Principielt vigtig i det mindste er det her, at under »Opsigelse af uskellig Grund« henregnes det Tilfælde, at Godsejeren forhøjer Forpagtningsafgiften, saafremt denne Forhøjelse skulde staa i Forbindelse med en bedre Drift af Ejendommen, og Farmeren af den Grund mener sig nødsaget til at fraflytte sin Farm. I saa Fald har denne et Erstatningskrav for *unreasonable disturbances* ved Siden af

det, der iøvrigt maatte tilkomme ham for det ikke erholdte fulde Udbytte af foretagne Forbedringer (*unexhausted improvements*)*). Den Grundsætning, der her for første Gang optages i den engelske Landbolovgivning, peger, principielt set, vidt ud; det er et Princip, der indeholder et afgjort Indgreb i Godsejerens Dispositionsfrihed over sit Gods, og som, om det føres videre i den kommende Tid, i Virkeligheden vilde føre til Anerkendelsen af en Slags Medejendomsret for Forpagterne i deres Farme. Muligheden af en saadan fremtidig Udvikling har da ogsaa været et Hovedargument mod Optagelsen af de herhen hørende Bestemmelser i Loven. Det er her forbeholdt Erfaringen og Fremtiden at vise, hvormeget Forskrifterne med Hensyn til unreasonable disturbances vil komme til at betyde i det praktiske Liv. Det er i hvert Fald bleven gjort gældende, »at den Omstændighed, at Bevisbyrden fuldt ud paahviler Forpagteren i Forbindelse med selve Beskaffenheden af det, der skal bevises, vil gøre det yderlig vanskeligt, om ikke umuligt, for ham i det hele at kunne bevise sin Ret«. —

De netop omtalte Agricultural Holdings Acts med de herhen nærmest hørende Suppleringslove tilsigter, som det vil fremgaa af det givne Referat af deres Hovedindhold, i og for sig ikke at gøre principielt nye Synspunkter gældende ved Reformen af den engelske Landboforfatning. Sikringen af Forpagterens Retsstilling over for Godsejeren gennem en almindelig For-

*) Som uskellig Opsigelsesgrund betragtes det ikke, naar en Godsejer opsiges en Forpagter til Fralhytning i den Hensigt at udparcellere en større Farm til mindre Brug (o: oprette Small Holdings), jfr. det følgende.

pagtningslovgivning er i og for sig vigtig, selv om den maaske, netop paa Grund af den Beskyttelse, Sædvane-retten indeholdt, ikke har været saa paatrængende nødvendig, som man paa Forhaand vilde være tilbøjelig til at antage. Men der rokkes ved denne Lovgivning i og for sig ikke ved Grundpillerne i den engelske Landboforfatning, ikke principielt ved Retsforholdet til Jorden — bortset maaske fra de allerseneste Bestemmelser vedrørende Godsejernes Opsigelsesret — eller ved Spørgsmaalet om, hvilken Form for Bedrift det under de givne Forhold maatte være magtpaaliggende at støtte ved det offentliges Indgriben. Disse to Spørgsmaal er det derimod, som er tagne op ved en anden Række af Love fra den nyere Tid, nemlig *The Small Holdings Acts* og *Allotments Acts*, navnlig er det dog de første, der har Interesse i denne Sammenhæng. Denne Side af den nyere engelske Landbolovgivning betegner afgjort en Reaktion mod hele den Udvikling, der fra Midten af det 18. Aarh. til Landbrugskrisen brød ind i 1880'erne, var saa karakteristisk for England.

Den første store Lov vedrørende Udparcellering af Godserne til mindre Driftsenheder og Indførelse af Selvejendom ved disse, (thi det er med disse to Spørgsmaal, Smaa-brugslovgivningen i det hele straks beskæftiger sig) er fra 1892, medens Lovgivningen specielt vedrørende Jordlodder betegner en Reaktion mod den gennem Indhegningerne fremskridende Opløsning af Retsbaandet mellem Landarbejderne og Jorden, og under meget beskedne Former gør et Tilløb til at bøde paa, hvad tidligere Tider her har forbrudt under Indflydelsen af stærke Klasseinteresser og doktrinær Gennemførelse

af visse almene saakaldte liberale Grundsætninger ogsaa i Landboforfatningen. Denne Lovgivning tog, bortset fra allerede tidligere i Artiklen berørte resultatløse Tilløb i Begyndelsen af det forrige Aarhundrede, sin Begyndelse en halv Snes Aar før Smaabugslovgivningen, i 1882, men er senere udvidet og ændret. Ved den nyeste Lov vedrørende disse Spørgsmaal i *Small Holdings and Allotments Act 1907* er der sket vigtige Forandringer ved de tidligere Love, selv om disse ikke er ophævede, og begge Sider af Lovgivningen, Smaabugs- og Jordlodslovgivningen, i nogen Maade arbejdet sammen*).

Det væsentligste Indhold af Smaabugsloven af 1892, som nu paa principielle Punkter er ændret siden 1907, er dette, at Grevskabsraadene udstyredes med Myndighed til at arbejde for Oprettelsen af Smaabrug, det vil efter Lovens Definition sige Brug paa mellem 1—50 acres (Udtrykket dækker saaledes ikke netop den Mening, vi efter hjemlig Sprogbrug vilde lægge i det), saafremt der inden for deres respektive Virksomhedsomraader skulde vise sig en Trang hos Befolkningen til at komme i Besiddelse af saadanne. Midlerne til Erhvervelse af Jord til Smaabrug skulde ydes af Staten i Form af billige Laan. Den, der fik overdraget et Smaabrug som Ejendom, skulde betale en Femtedel af Købesummen ved Modtagelsen. Endvidere kunde Grevskabet lade indtil en Fjerdedel af Købesummen

*) En fuldstændig Oversættelse af de herhenhørende Love findes nu i den norske Jordkomité's Betænkning: »Oplysninger om Foranstaltninger i forskellige Lande til at lette ubemidlede Adgangen til Erhvervelse af Jord. Ved Advokat Einar Einarsen.

blive indestaaende i Ejendommen, mod at der paalagdes denne en tilsvarende permanent »Renteafgift«. Resten skulde forrentes og amortiseres med halvaarlige Afdrag i 50 Aar højst. Hvis en Ansøger ikke var i Stand til at købe Jord, men iøvrigt skønnes vel kvalificeret, kunde Grevskabsraadene ogsaa overdrage vedkommende et Smaabrug i Forpagtning, dog med den begrænsede Bestemmelse, at dets Tilliggende i saa Fald ikke maatte være paa mere end 15 acres. For det Tilfælde, som var det, hvormed Loven særlig regnede, at et Smaabrug overdroges Ansøgeren til Ejendom, blev Ejendomsretten dog ikke »absolut«, men Erhververens Dispositionsfrihed blev midlertidigt indskrænket: Ejendommen maatte ikke udstykkes videre, overdrages, bortforpagtes eller gives i Fremforpagtning uden vedkommende Grevskabsraads Samtykke; der var ogsaa nogle begrænsende Bestemmelser, dikterede af Sundhedshensyn, angaaende Indretning af de eventuelt opførte Vaaningshuse, og der var endelig den Indskrænkning, at intet Hus paa en i Henhold til Loven erhvervet Ejendom maatte benyttes til Udsækning af berusende Drikke. Loven indeholdt ogsaa Bestemmelser vedrørende *limited owners* (jfr. foran S. 479) Ret til at raade over baandlagt (settled) Jord, over hvilken et Grevskabsraad ønskede at disponere i Overensstemmelse med Smaabrugslovens Formaal.

Denne Lov vil i Englands sociale Historie formodentlig komme til at staa som et Skillemærke — men mere som det retlige Udtryk for en i det hele ændret Kurs med Hensyn til Landets indre Agrarpolitik end ved den praktiske Betydning, den har haft for Virkeliggørelse af de Formaal, den udgiver sig for at ville virke hen imod. De Are-

aler, der angives som erhvervede af Grevskabsraadene til Udparcellering til Smaabrug i Lovens første Tiaar, 1892—1902, løb ikke op til mere end mellem 6 og 700 acres, og i de derpaa følgende Aar til 1906 mellem 100 og 150 acres. Kun fem engelske Grevskaber havde i det hele taget praktiseret Loven. Smaabrugsloven af 1892 var eller har med andre Ord været en fuldstændig Fiasko. Dette er det foreløbige sikre Resultat af dette første Forsøg paa ad Lovgivningens Vej at skabe Smaabrug eller Bondebrug og Selvejendom i England.

Det ligger nær at spørge om Grunden til et saa nedslaaende Misforhold mellem det tilsigtede Maal og det opnaaede praktiske Resultat, og det kan ikke undre, at dette er et Spørgsmaal, der i England har været Genstand for indgaaende Diskussion. I al Almindelighed maa det jo antages, at naar et saa omfattende Lovgivningsarbejde i den Grad mislykkes, som Tilfældet her var ved den første Small Holdings Act i England, maa Grunden søges enten deri, at Loven i sig selv har været uheldig afpasset efter sit Formaal, eller at dens Ophavsmænd har forudsat en Trang, som i Virkeligheden ikke har været til Stede hos Befolkningen. Uden at komme ind paa Enkeltheder, skal det blot bemærkes, at den sidste Mulighed afgjort synes udelukket ved de Undersøgelser, der er gaaet forud for Lovens Revision i 1907. Der synes virkelig blandt den engelske Landbefolkning at være endog stærke Ønsker, som kongruerer med Lovens Tendens, og Grunden til det lidet tilfredsstillende Resultat maa derfor først og fremmest søges — ikke uden for Loven, men i denne selv, deri, at denne ikke ret har været

afpasset efter den Opgave, der skulde løses: det er i det mindste det Resultat, hvormed man i ledende Kredse i England foreløbig trøster sig.

Det er navnlig gjort gældende, at det var en Hovedfejl ved Smaabrugsloven af 1892, at dens Gennemførelse i alt for høj Grad var lagt i Grevskabsraadenes Haand, idet disse paa et Par enkelte nær ikke har lagt nogen nævneværdig Interesse for dens Fuldbyrdelse for Dagen. Dette er ændret ved den Revision af Loven af 1892, som har fundet Sted ved The Small Holdings and Allotments Act af 28. Juli 1907 (i Kraft fra 1. Jan. 1908). Ved denne er der navnlig lagt en afgørende Magt i Centralstyrelsens Haand (Landbrugsministeriet), saa dette paa meget effektiv Maade kan gribe ind og tage Sagen op, i Fald Grevskabsraadene fremdeles skulde bevare den tidligere Kølighed eller Ligegyldighed over for dens Gennemførelse. Det blev ovenfor antydet, at Loven af 1892 særlig tog Sigte paa Foreningen af Brugsret og Ejendomsret, Indførelsen af Selvejendom, ved de Smaabrug, der maatte oprettes. Dette Standpunkt — og dette er i det mindste en vigtig principiel Forandring — er opgivet i den nyere Lov af 1907. Der er i denne tværtimod lagt Vægt paa at skabe Adgang til Smaabrug med Bevarelse af Forpagtnings-systemet, men jo altsaa med den betydningsfulde Forskel, at Erhververne bliver Forpagtere under en offentlig Myndighed, ikke under private Godsejere: den Femtedels Købesum, der skulde udbetales straks, havde vist sig for høj for de Kredse af Landbefolkningen, til hvilke Loven først og fremmest henvendte sig; dog er Adgangen til at erholde Jord til Smaabrug til Ejendom

holdt aaben ogsaa i den reviderede Lov. Der er fremdeles indført den meget vigtige Bestemmelse i Loven, at Jorden til Smaabrug eventuelt kan erhverves ved Ekspropriation, hvis det skulde vise sig vanskeligt at faa Jord gennem fri Overenskomst med Ejerne. Denne Ret gælder saavel for det Tilfælde, at f. Eks. et Grevskabsraad erhverver Jorden til Ejendom, som for det, at den erhverves blot til Forpagtning, for saa igen at fremforpagtes til dem, hvem de oprettede Smaabrug overdrages — denne sidste Bestemmelse gennemførtes under stærk Protest fra Godsejernes Side. Denne det offentlige Ret til Ekspropriation er i denne Forbindelse ikke ny, idet den allerede er anerkendt i Allotmentslovgivningen, og det er den almindelige Mening, at det ikke mindst har været denne Omstændighed — den blotte Trusel om Ekspropriation — som har gjort, at det har været forholdsvis let at erhverve Jord til Jordlodder, og at Jordlodslovene har faaet saa langt større praktisk Betydning end Smaabrugsløven. I Tilfælde af Ekspropriation skal der ikke gøres noget Tillæg i Pris eller Forpagtningsafgift, som Følge af at Erhvervelsen af Ejendomsret eller Brugsret sker ved Ekspropriation. Ved Loven er beskyttet mod Ekspropriation Jord, der ligger hen som Lystparker, Haver og Anlæg samt Jord, som udgør Del af en »Sædegaard« (home farm), hvilket anvendt hos os formentlig vilde betyde, at ikke blot Hovedgaardens Parker o. l. var undtagne fra Ekspropriation, men i det hele Hovedgaardsjorder*); ligeledes er Jord, hvorpaa der findes »Fortidsmindesmærker af arkæologisk Interesse« beskyttet, og Ejendomme, hvis

*) Jord, som »forms part of the home farm attached to and usually occupied with a mansion house«.

Størrelse er under Lovens Maksimumsgrænse for Smaabrug (50 acres). Der findes ogsaa i Loven Bestemmelser angaaende Udlæg og Udparcellering af Domæne- og Kirkejord, derunder Præstegaarde, til Smaabrug eller Allotments, og om Understøttelse af offentlige Midler til private Udstykningsselskaber, hvoraf der er dannet en Del, naar deres Love og Vedtægter kan faa Landbrugsministeriets Sanktion.

Til Belysning af den nye Smaabrugs- og Jordlodslovs almindelige Aand og Tendens skal endnu anføres følgende Udtalelser fra den Tale, L. Harcourt holdt ved dens Forelæggelse i Parlamentet: »Vort Lovforslag lader Loven om Smaabrug af 1892 uberørt, for saa vidt angaar Salg af Jord til Smaabrugere. Vi har ladet disse Bestemmelser staa for hvad de er værd, for saa vidt Brugere i noget Tilfælde — og jeg tror disse i Fremtiden vil blive sjældnere — virkelig skulde ønske at erholde absolut Ejendomsret til Smaabrugene; men vi gør intet for at lette Adgangen hertil. Vi ønsker ikke, og vi anser det ikke nødvendigt at ophæve denne Lov. Derimod ønsker vi ikke selv at oprette i England og Wales en Klasse af smaa Ejere, som skylder Staten og Statens Mellekomst og Kredit sin Ejendomsret. Hvis Staten ønsker, som jeg tror den med Rette gør, en mere intensiv Dyrkning af Jorden, er det aabenbart urigtigt at tillade dem, som saaledes er bleven understøttet, at sælge deres saaledes erhvervede Ejendom, naar de har erhvervet fuld Ejendomsret til denne, med en Gevinst, som efter min Mening ikke med Rette er deres, og muligens til kommercielle og andre Øjemed, som lidet eller intet har med Jordbrug at gøre . . . Hvad vi har bestemt os for at søge at

skabe, er en Klasse af besiddende, jorddyrkende Forpagtere, men Forpagtere under en offentlig Myndighed, og som i Henhold til selve Forpagtningsvilkaarene har den sikre Stilling, som er en Følge af Frihed for den vilkaarlige Behandling, som man undertiden er udsat for af private Jorddrotter. Men naar jeg taler om en sikret Stilling for Forpagterne, saa ønsker jeg, at det skal blive klart forstaaet, at vi ikke i England, hvor noget saadant hidtil har været ukendt, indfører noget System med delt Ejendomsret (*dual ownership*) eller skaber nogen saadan ved Loven sikret Stilling for Forpagteren, som for denne vilde medføre Adgang til Salg af Forpagtningsretten ...*)

Loven af 1907 gør i det hele et noget mere energisk og radikalt Indtryk end dens Forgængere. Den blev gennemført af den nye liberale Regering; men Forarbejder til Revisionen af den herhen hørende Lovgivning var allerede paabegyndt under det foregaaende konservative Ministerium. En Kommission var nedsat og afgav udførlig Betænkning med tilhørende Forslag til Ændringer i de gældende Love. Blandt disse findes ogsaa Optagelsen af Bestemmelserne angaaende Centraladministrationens Myndighed til at gribe ind over for de lokale Forvaltningsorganer, om ønskeligt. Dette Forslag optoges af det liberale Ministerium i det af

*) Her efter den norske Komitébetænkning. Med Hensyn til den sidste Passus skal blot bemærkes, at efter den irske Landbolovgivning har de irske Forpagtere Adgang til at sælge deres Forpagtningsret under visse Betingelser; det var et af de tre Hovedpunkter paa de tre F'sers Program: *fixity of tenure, fair rent and free sale*. Som man ser: ved den ny Small Holdings and Allotments Act anerkendes de to F's'er, men derimod ikke det tredje — med Kette.

dette udarbejdede Forslag. Men i det hele gik Campbell-Bannermanns Regering adskilligt videre end den under det foregaaende konservative Ministerium nedsatte Kommission havde foreslaaet. Dette gjaldt navnlig med Hensyn til Retten til Ekspropriation og i det hele til selve Lovens Grundprincip: at skabe Forpagtere med en retssikret Stilling under en offentlig Myndighed, medens Kommissionsbetænkningen principielt fastholdt Standpunktet med Oprettelse af Selvejerbrug fra 1892. Blandt andre fandtes i Kommissionens Betænkning ogsaa et Forslag om Adgang til billige Laan for Godsejere til Bestridelse af Udgifterne ved en eventuel Omdeling af Jorden til deres Godser (jfr. foran S. 482) og en dermed i Forbindelse staaende Oprettelse af Smaabrug. Denne Bestemmelse blev fuldstændig strøget i Regeringsforslaget og kom heller ikke ind i Loven.

Fremtiden maa nu vise, om Loven af 1907 vil faa større praktisk Betydning, end Tilfældet var med dens Forgænger. Der er allerede adskilligt som tyder paa, at den Opfattelse, heldigvis, er den rigtige, at Loven af 1892 forblev uden virkelig Betydning, ikke fordi der ingen Trang var til den i Befolkningen, men fordi den var uheldig affattet, og fordi der blev lagt for ringe Energi ind i Arbejdet paa dens Gennemførelse. Navnlig ogsaa med Hensyn til dette synes det i hvert Fald, som den liberale Regering vil skille sig ud fra den tidligere Praksis, eller Mangel paa Praksis. I Loven er det bestemt, at der aarlig skal aflægges udførlig Beretning om alt, hvad der angaar Loven. Der gøres alt for at gøre Loven og dens Indhold bekendt rundt om i Landet, og et stort Arbejde har her allerede været i Gang lige fra dens Vedtagelse. I en af Landbrugs-

ministeriet udarbejdet foreløbig Beretning om Virksomheden, omfattende Tiden til 30. Juni 1908*), fremgaar det, at der allerede var indløbet Begæring om at komme i Betragtning fra ikke mindre end 19000 Personer, og at den i disse Ansøgninger begærede Jord tilsammen androg over 300000 acres. Det er meget interessant at lægge Mærke til, at hidtil en meget ringe Procentdel af de ansøgende har andraget om at faa Jord til Købs; det drejer sig næsten helt om Jord til Forpagtning paa Lovens Vilkaar — et Resultat, der sikkert nok bl. a. staar i nær Forbindelse med den hos engelske Farmere udbredte, historisk betingede Følelse af, at hvad der anvendes til Køb af Jord nærmest er at betragte som en spildt og død Kapital. Det er ogsaa et foreløbigt i det mindste glædeligt Træk, at — efter den nævnte foreløbige Rapport — kun faa af dem, der har ansøgt om at blive Forpagtere, er bleven afviste paa Grund af manglende personlige Kvalifikationer; »Kassationsprocenten« har ikke været høj, noget der ellers nok, efter det Indblik i Forholdene, man har kunnet faa fra de forskellige Beretninger om Landdistrikternes Affolkning, har kunnet være alvorlig Grund til at befrygte.

Alt i alt er saa meget klart: de Idéer og Reformbevægelser, der er oppe i Nutidens England, hvad Ordningen af Landboforfatningen angaar, er vidt forskellige fra dem, for hvilke Arthur Young og hans Meningsfæller var Talsmænd i det 18. Aarhundrede. Og for det gamle engelske Grundaristokrati blæser Vinden nu klart nok mindre lunt end i de Tider, da

*) Interim Report of Proceedings under The Small Holdings and Allotments Acts, 1908.

det gennem det «almægtige» Parlament i Ly af selvskabte Love formede Landets Agrarforfatning i Overensstemmelse med dets egne Ønsker og Klasseinteresser uden at tynges alt for meget af Hensynet til Landarbejderne og de mindre Jorddyrkere. England staar her i Nydannelsens vanskelige Situation, og ingen kan følge det Reformarbejde, der her er paabegyndt, uden et oprigtigt Ønske om, at det maa lykkes at skabe en Landboforfatning, der ogsaa hvad Forholdene paa Landet angaar kan komme til at afgive en sikrere social Basis for den ydre Magtstilling, som saa mange, ikke mindst i vore Dage, ogsaa uden for England, nødig vilde se truet, endsige tilintetgjort.
